

Patienters och anhörigas upplevelser av kränkande kommunikation. En retrospektiv studie av patientanmälningar efter medierapportering av skadehändelser och trauma

Jörgen Lundälv¹

Scand J Trauma Resusc Emerg Med 2004; **12** ; 166-170

Correspondence

Jörgen Lundälv

Department of Social Work, Göteborg University

Sprängkullsgatan 23, P.O. Box 720

SE 405 30 Göteborg, Sweden

E-mail: Jorgen.Lundalv@socwork.gu.se

¹ Department of Surgical and Perioperative Sciences.
University Hospital, Umeå, Sweden.

ABSTRACT:

BACKGROUND: This article contains a presentation and analysis of a retrospective qualitative study, which examined patients and family members and their self-experiences of mass media coverage of injury events. The two main questions concerned the media ethics and negative stress components of traumatic experiences for trauma victims and family members. Traumatic events as injury events in traffic harm the victims, witnesses and all those close to them in life.

MATERIAL AND METHODS: The material is retrospective and based on applied research with qualitative methods. Study period: 1996-2000. A number of 37 articles and photographic pictures has been studied in Swedish newspapers.

RESULTS: Any interested members of the public in Sweden can lodge a complaint with the Swedish Press Council against newspaper items they regard as a violation of good journalistic practice and unethical media coverage. Between 1996-2000 a number of 37 patients and family members who had traumatic experiences of injury events lodge complaints to the Swedish Press Council. 21 percents of all cases get success within the Swedish Press Council. In recent years, 350-400 complaints have been registered annually. 10-15 percent of all complaints have resulted in formal criticism of the newspaper in question by the Press Council. In this study 21 percent (injury event) have resulted in formal criticism.

CONCLUSION: Complaints to the Swedish Press Council must as a rule be filed within three months of the original publication. Three months is a very short time after a traumatic events i.e injury events in traffic. It is important that victims and family members received information about the opportunity to create a complaints to the Swedish Press Council. It is also important to prevent negative stress and create a motivating factor for patients and family members in their vulnerable situation than provide possible ways of giving up injury prevention and good ethics and communication in news media (media coverage). The results in relation to previous research about mass media coverage of injury event are discussed. Conclusions about negative stress and ethics when creating privacy at the accident scene are drawn in this article.

Introduktion

Under senare år har forskning om trafik-, fritid- och arbetslivsrelaterade skadehändelser uppmärksammat och problematiserat massmediernas betydelse, roll och inverkan på skadeprevention och kommunikation (1, 2, 3). Standardiserad skadeinformation och dess betydelse för läkare och massmedia har även problematiserats i studier (4). Andra perspektiv som undersökts ur patientperspektiv har varit patients rätt till integritet, rättssäkerhet och skydd gentemot journalister och fotografer på skadeplatsen (5).

I Sverige finns en presshistorisk företeelse att allmänheten alltjämt har rätt att få en publicering i pressen prövad av en pressetisk instans den s.k. Allmänhetens Pressombudsman (PO) och av Pressens Opinionsnämnd (PON). PON instiftades år 1916 i Sverige och har Publicistklubben (PK), Svenska Journalistförbundet (SJF) och Svenska Tidningsutgivareföreningen (TU) som huvudmän (6, 7, 8).

Denna tradition delas med de nordiska länderna som även har pressetiska kontrollinstanser. I Norge verkar Pressens Faglige Utvalg (PFU) medan i Danmark heter instansen Pressenævnet. I Finland finns Opinionsnämnden för massmedier. Gemensamt för de granskningar som genomförs i de nordiska instanserna är att de inte vilar på någon vetenskaplig grund. I föreliggande undersökning fokuseras intresset endast på den pressetiska granskningen i Sverige. Den beteendevetenskapliga och trafikmedicinska forskningen har i begränsad utsträckning belyst vilka effekter mediernas bevakning av traumatiska händelser kan få för de personer som drabbats (9, 10). Inom forskningen har även uppmärksammat komplexitet och utsatthet avseende särskilda krishändelser där medierna inte har kunskap eller beprövad erfarenhet genomföra sina åtaganden (11, 12, 13, 14).

Under åren 1970-1999 anmäldes totalt 11 102 tidningsartiklar till PO. Fördelningen av det totala antalet anmälningar fördelade på femårsintervall framgår i Figur 1.

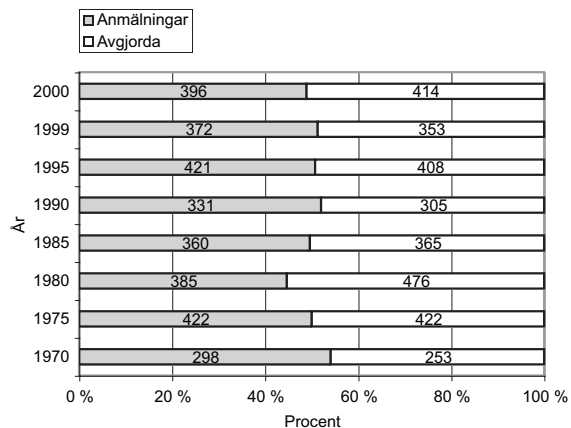
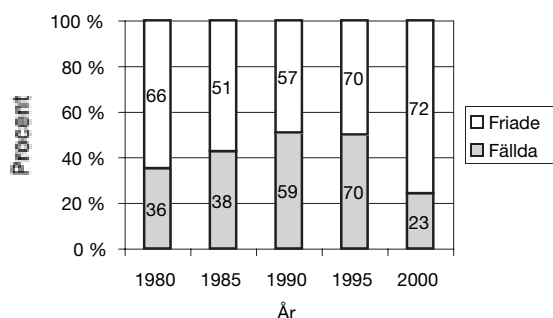
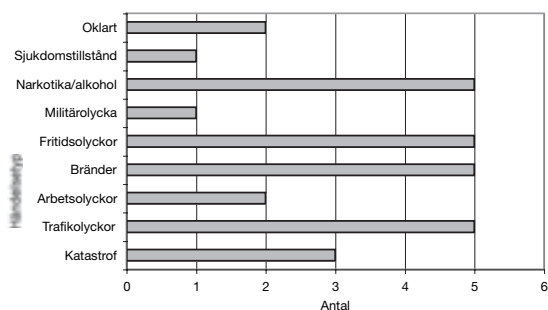

Fig. 1. Anmälningar till Allmänhetens Pressombudsman fördelade på femårsintervall, åren 1970-1999.

Källa: PO/PON årsberättelser för åren 1980-2000 ("handläggning av diarieförda ärenden")

Fig. 2. Anmälningar från drabbade om negativ exponering i svensk press åren 1980-2000. Fälda och friade ärenden hos Allmänhetens Pressombudsman (absoluta tal och procent).

Källa: Arkivmaterial vid Allmänhetens Pressombudsman (PO) i Stockholm.

Fig. 3. Anmälda händelsetyper i svensk press åren 1996-2000. Granskningsärenden hos Allmänhetens Pressombudsman (PO) (n=29).

I årsberättelsen för år 2000 konstateras att den etiska standarden i den svenska dagspressen är högre än någonsin tidigare (15). De personer som drabbats av en felaktig publicering inom

dagspressen har tre (3) månader på sig efter publiceringsdagen att lämna en anmälan till PO. Efter detta datum förfaller rättigheten att inkomma med en anmälan. Det är således det drabbade offrets eget ansvar att känna till sina rättigheter att kunna anmäla en tidning till PO. Offret bör även känna till klagotidens längd.

Få studier har belyst hur personer som drabbats av traumatiska händelser upplevt massmediernas bevakning av till exempel

olyckor och katastrofer. Snarare har dessa aspekter belysts i form av delresultat i såväl socialpsykologiska som psykiatriska sammanhang.

Internationell forskning inom området har under senare år alltmer kommit att fokusera intresset på såväl de som drabbats av kriser, olyckor och katastrofer som de journalister och fotografer som genom sin närvaro på en skadeplats även drabbats av negativ stress. Journalistisk etik i praktik har studerats av flera forskare (16, 17).

Syftet med föreliggande studie har varit att studera anmälningsfrekvensen hos Allmänhetens Pressombudsman bland drabbade vid olyckor och katastrofer i Sverige samt undersöka utfallet vid Pressens Opinionsnämnd. Utifrån att studera och analysera anmälningar från patienter och familjemedlemmar som inlämnats till ovan kontroll- och granskningsinstitut har särskilt tre preciserade frågeställningar belysts:

- 1) med vilken framgång driver patienter och familjemedlemmar sin sak vid Allmänhetens Pressombudsman och Pressens Opinionsnämnd?
- 2) hur beskriver patienter och familjemedlemmar i samband med skadehändelser publiciteten och publicitetsskadorna utifrån de egna självupplevda erfarenheterna i anmälningarna?
- 3) på vilket sätt förs talan? vilken aktör för patientens talan i anmälningsförfarandet?

Undersökningen baseras på avgjorda ärenden hos Allmänhetens Pressombudsman och Pressens Opinionsnämnd i Stockholm. Undersökningsmaterialet består av totalt 29 fall (anmälningar) under perioden 1996-2000. Föreliggande studie omfattar all skriftlig korrespondens mellan anmälare och PO. Allmänhetens Pressombudsman har inom ramen för forskningsprojektet godkänt att forskare har kunnat ta del av och studera källmaterialet d.v.s. anmälningarna som inkommit till Allmänhetens Pressombudsman under åren 1996-2000.

Urvalet i undersökningen kan sägas bestå av ett totalmaterial. Detta innebär att samtliga källdokument under åren 1996-2000 har analyserats. Totalt 39 ärenden hos PO omfattades av de uppställda kriterierna i studien. Dock har några fall undantagits från den fortsatta analysen. Av dessa finns flera ärenden som belyser samma anmälnings- och granskningsfall. Dessa har därför sammanslagits till ett fall (n=8). Några ärenden avsåg anmälningar från obehörig person (n=2) och beskrivs därför ej i studien. Ett ärende avskrevs för vidare handläggning av Allmänhetens Pressombudsman och ingår ej heller i undersökningspopulationen (n=1). Totalt studerades 29 anmälningar i föreliggande studie. De anmälningar som analyserats i studien och som rapporterats i svensk press är katastrofer, trafikolyckor, arbetsplatsolyckor, bränder, fritidsolyckor, militär olyckor, narkotika- och alkoholmissbruk samt olika sjukdomstillstånd.

Föreliggande studie baseras på i huvudsak följande teoribildningar; Jürgen Habermas teori om det kommunikativa handlandet, Axel Honneths teori om erkännande samt William Haddons teori om skade- och olycksförlopp (18, 19, 20). Det som förenar dessa teoribildningar är det skadepreventiva perspektivet ur den enskilde individens situation. Detta innebär att medie- och kommunikationsvetenskapliga aspekter liksom socialfilosofiska perspektiv som erkännande kan ges en framträdande roll i ett såväl teoretiskt som praktiskt skadepreventivt arbete. Filosofen Jürgen Habermas förespråkar teorin om det kommunikativa handlandet där livsvärlden och systemvärlden samverkar (21). Den tyske socialfilosofen Axel Honneth beskriver begreppet erkännande som en viktig faktor i kommunikationen mellan två personer. I föreliggande studie betraktas erkännandet som den kunskap och erfarenhet som patienten och familjemedlemmarna har fått när de upplevt kränkande kommunikation av massmedia på skadeplats (22). Nyhetsmediernas (press, radio och tv) arbetsmetodik och publicistik innehåller i stor utsträckning en mängd krisinformation till allmänheten. Kriskommunikationen kan ske inom de båda världar som Habermas beskriver i teorin om det kommunikativa handlandet. För att minska skadeverkningar vid olyckor och katastrofer i samhället är det viktigt att kriskommunikationen fungerar på ett optimalt sätt och att den överförs till allmänheten inom de båda världar som Habermas beskriver. För att patienters och familjemedlemmars erfarenheter av kränkande kommunikation i massmedierna ska kunna bedömas är det avgörande att dessa erfarenheter kan bland annat bedömas av Pressens Opinionsnämnd. Avgörande är att patienten och familjemedlemmarna får ett erkännande.

Resultat

Följande text beskriver den utsatthet som patienter och familjemedlemmar ger uttryck för i sina anmälningar till Pressens Opinionsnämnd:

”De publicerade bilderna visar olycksoffren liggande på marken med livshotande skador i väntan på ambulanstransport. För männens familjer är bildpubliceringen, främst den påträngande närbilden på förstasidan, ett klart uttryck för bristande hänsyn” (PO, 1996).

”Bilden visade den ramponerade förarhytten. Då bilden togs var den omkomne fortfarande kvar i förarhytten”/”Publiceringen var enligt anmälaren kränkande då den visade en del av den omkomne mannens kropp”/”Den anmälda bilden är dock svårtydd i sina detaljer och det är förklarligt att ett förbiseende skett i detta fall. Nämnden finner därför ej skäl att rikta något pressetiskt klander mot tidningen” (PO, 1996).

”Artikeln berättade om en trafikolycka, i vilken två personbilar frontalkrockat. På första sidans bild syntes en av de döda sittande i förarsätet på en totalt demolerad bil. Biltaket var borttaget. I en anmälan till Allmänhetens Pressombudsman (PO) anförde dottern till den avbildade att både hon och övriga anhöriga orsakats stort lidande av att se den döde på bilden.

Alla som kände hennes far kunde också lätt känna igen både honom och hans bil på bilden, särskilt som förarna namngavs i artikeln. Publiceringen var hänsynslös och vanhedrande” (PO, 1997).

Under en femårsperiod (1996-2000) anmäldes totalt trettiosju publiceringsfall i samband med olyckor och trauma till Allmänhetens Pressombudsman i Sverige. Åtta (21 procent) av dessa publiceringar fälldes i Pressens Opinionsnämnd. 24 (65 procent) anmälningar avvisades av olika skäl. I fem (13 procent) fall lämnade opinionsnämnden anmälan utan bifall.

Arton kvinnor, sju män och tre barn hade anmält pressen för kränkningar mm i samband med publiceringar inom undersökningsperioden. I tre fall hade Pressombudsmannen själv tagit initiativ och gjort en egen anmälan med medgivande av drabbade.

I nio fall (24 procent) hade ett ombud t.ex. advokat, kurator hjälpt den drabbade personen att skicka in en anmälan. Av dessa nio anmälningar som var det endast tre fall som godkändes med klander i opinionsnämnden. Figur 4 åskådliggör vilka som drabbats av den anmälda publiceringen.

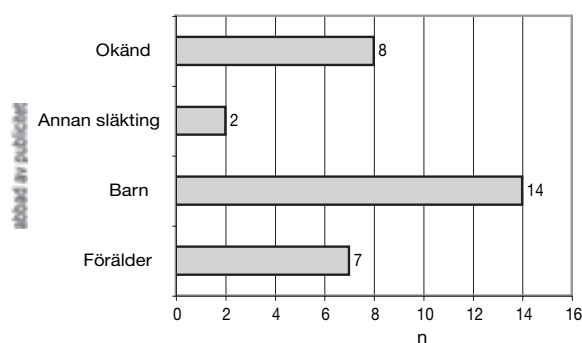

Fig. 4. Aktörer som är drabbade av publiciteten (n=30).

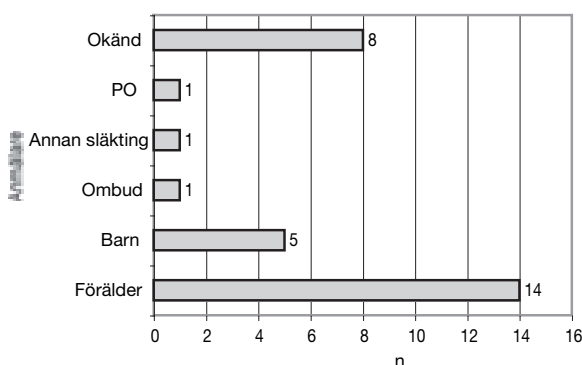

Fig. 5. Anmälarens relation till den som drabbats av publiciteten (n=30).

I anmälningarna framgår även vilken relation anmälaren har till den som drabbats av publiciteten. I åtta fall framgår dock ej denna relation (27 procent). Resultaten presenteras i Figur 5.

Fler än hälften av anmälningarna inkom inom tre veckor efter publiceringarna (n=17). Sju personer gjorde anmälningar efter 41 dagar. Anmälningsbenägenheten över tid redovisas i Figur 6.

Källmaterialet innehåller ett mycket sensitivt innehåll. Allmänt sett kan anmälningarna sägas vara skrivna på ett mycket personligt sätt. De är skrivna och formulerade på olika vis. Sex av anmälningarna är handskrivna medan majoriteten är skrivna på skrivmaskin eller dator. Det gemensamma är dock att de använder språket som uttrycksmedel för att kommunicera hur de upplevt massmediernas rapportering av själva händelsen. Samtliga anmälningar innehåller beskrivningar om traumatiska upplevelser efter själva händelsen, t.ex. olyckan. I de flesta anmälningarna återfinns även beskrivning om vilka negativa konsekvenser publiceringarna fått för familj, närstående och vänner. Dessa reaktioner kan uppdelas i kortsiktiga respektive långsiktiga följder.

Gemensamt i nästan samtliga anmälningar är att de som drabbats av publiceringen har sparat pressklipp från tidningen. Tjugosju personer (93 procent) har bifogat pressklipp och/eller

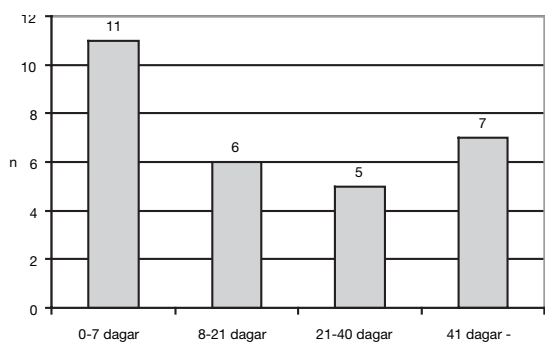

Fig. 6. Drabbades benägenhet att anmäla publicitet efter traumatiska händelsetyper till Allmänhetens Pressombudsman (PO) åren 1996-2000 (n=29).

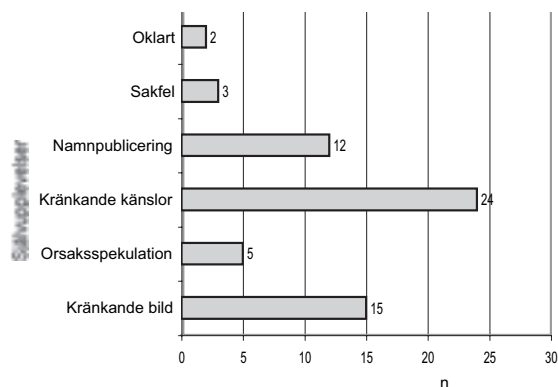

Fig. 7. De anhörigas självupplevelser av pressens arbetsmetodik och publiceringar.

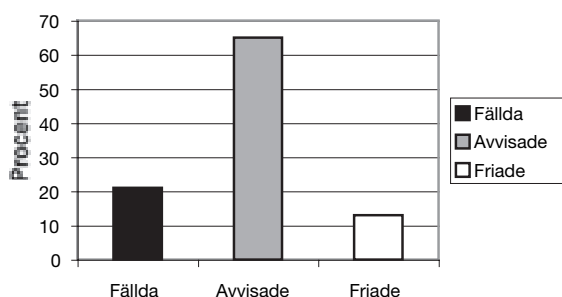

Fig. 8. Utgången av anmälningar från personer som utsatts för traumatiska upplevelser och mediaexponeringar vid Allmänhetens Pressombudsman åren 1996-2000 (n=37).

angivit publiceringstid respektive tidningsnamn i anmälan till Allmänhetens Pressombudsman. Ett barn som förlorat sin far genom en olycka beskriver publiceringen i en tidning på följande vis:

”Vi mår jättedåligt och har svårt att gå vidare i sorgearbetet, arbetslivet och även privat pga. bilderna, och starka sömnsvårigheter p g a att vi ser dessa bilder om och om igen nattetid. Som ni förstår har denna händelse påverkat oss både ”natt och dag”.

Anmälan inkom till Allmänhetens Pressombudsman ungefär en månad efter dödsfallet och publiceringen. Bildexponeringarna i tidningen som påminner barnet och de övriga familjemedlemmarna om den traumatiska förlusten, beskrivs tydligt i anmälan. Denna anmälan visar också att offrets anhöriga sparat tidningen där publiceringen ägt rum. En kopia på artikeln har skickats in tillsammans med anmälan. Tillvägagångssättet att spara bilder och tidningstexter från olyckor och katastrofer har visats i tidigare forskning (Shearer, 1991; Christianson, 1994; Borchgrevink, 1997; Lundälv, 1998; Lundälv, 1999).

Anhörigas subjektiva upplevelser av hur medierna (pressen) publicerat uppgifter om den traumatiska händelsen som familjen och den närstående utsatts för, återfinns i anmälningarna. Dessa meningsuttryck och uttrycksformer ger tydliga svar på frågor om hur såväl journalister som fotografer agerat. Citaten ovan visar även hur journalister och fotografer arbetat med själva framställningen av material d.v.s. intervjuer, faktainsamling och bildframställning.

Viljan att hjälpa andra genom att på egen hand anmäla en kränkning och berätta om sina upplevelser är framträdande. Men trots att många personer anmält så har ett relativt stort antal av dessa anmälningar avvisats av Allmänhetens Pressombudsman. Detta resultat illustreras i Figur 8.

Diskussion

Föreliggande studie har belyst de meningsuttryck som drabbade och närstående har givit i de anmälningar som Allmänhetens Pressombudsman (PO) granskade under åren 1996-2000. Resultaten som presenterats i rapporten är unika eftersom det tidigare ej finns några studier om hur drabbade upplevt publiceringar och hur de uttryckt sina klagomål till PO. Trots att PO och Pressens Opinionsnämnd (PON) instiftades år 1916 har PO/PON under dess tillkomst historia och de efterföljande åren inte funnits någon systematisk analys av hur drabbade och närstående upplevt publiceringarna av den egna traumatiska händelsen/upplevelserna.

Denna undersökning har visat att få patienter och familjemedlemmar som upplevt kränkande kommunikation av massmedia i samband med skadehändelser, anmält pressen för dessa självupplevda kränkningar till PO i samband med traumatiska händelser. Totalt 37 anmälningsärenden under åren 1996-2000 har avgjorts i PO/PON. Av dessa har 29 fall

djupstuderats i studien. Av samtliga 37 anmälningsärenden som avgjordes, fälldes 21 procent i PON. Totalt sett anmäldes 11 102 tidningsartiklar till PO under åren 1970-1999.

Undersökningen har fokuserat intresset på en begränsad mängd anmälningar som berör publiceringar i samband med traumatiska händelsetyper. Dock är dessa mycket betydelsefulla att studera eftersom de ger uttryck för hur pressen arbetar i svåra situationer. Resultatet visar att knappt var fjärde anmälan fällt av PON. De flesta av de anmälningar som studerats har skrivits av berörda personer d.v.s. anmälaren har varit direkt drabbad och berörd av publiceringen. Därmed har också PO/PON:s kriterier för granskning uppfyllts. De traumatiska händelser som belysts i anmälningarna omfattar trafikolyckor, arbetsplatsolyckor, fritidsolyckor, katastrofer och bränder. I några enstaka fall skildrade artiklarna även alkohol- och narkotikamissbruk samt olika sjukdomstillstånd.

Arton kvinnor, sju män och tre barn hade anmält pressen för kränkningar i samband med publiceringar. I tre fall hade PO på egen hand tagit initiativ och gjort en egen anmälan med medgivande av drabbade. I nio fall (24 procent) hade ett ombud till exempel advokat, kurator eller god vän hjälpt den drabbade personen att utforma en anmälan. Av dessa nio anmälningar var det endast tre fall som godkändes med klander av tidning i PON.

En viktig konklusion i studien är att patienternas och familjemedlemmarnas upplevelser av kränkningar av den personliga integriteten som de blivit utsatta av massmedierna i samband med en traumatisk händelse, är viktig kunskap för andra yrkesutövare som till exempel läkare. Journalister och fotografer kan genom expressiv fotodokumentation, närgången rapportering och intervjuer av patienter i akutsituationer på en skadeplats förvärta tillståndet och utsätta patienter för en förstärkt negativ stress. Det pressetiska systemet i Sverige som innefattar de kontroll- och granskningsinstitut som beskrivits i artikeln, lägger ett alltför stort ansvar på den utsatta patienten och dess närstående att inom en tremånaders period göra en skriftlig anmälan till Pressens Opinionsnämnd om de blivit utsatta för kränkande kommunikation. En slopad tidsgräns för patientens rätt att anmäla en kränkning torde kunna verka mer skadepreventivt samtidigt som fler patienter som drabbats av kränkning av massmedia skulle kunna ha möjlighet att anmäla publicitetsskador exempelvis efter en längre tid då den akuta fasen passerats. Fortsatt forskning inom detta område skulle vara intressant särskilt eftersom massmedierna använder sig av ny teknologi som består av bild- och fotodokumentation som kan överföras direkt från en skadeplats till en Internet- och webbsida. I framtiden kan även forskningen frambringe mer kunskap och överblick över den informations- och spridningshastighet på de kränkningar och publicitetsskador som kan bli följden av de nya massmediernas innovationer.

Acknowledgements:

Undersökningen har finansierats med forskningsbidrag och

stipendium från Nordiska Vägtekniska Förbundet (NVF) och Vägverkets skyltfond. Studien har även genomförts med stöd av Allmänhetens Pressombudsman och Pressens Opinionsnämnd i Stockholm.

Referenser

1. Voight B, Lapidus G, Zavoski R, Banco L. Injury reporting in Connecticut newspapers. *Injury Prevention* 1998; **4**: 292-294.
2. Lundälv J. Det talande offret. Journalistik vid olyckor och katastrofer. Andra utökade och reviderade upplagan. Gävle: Meyers, 2001.
3. Lundälv J, Björnstig U. Hur rapporterar svenska massmedier skadehändelser i trafiken? En retrospektiv studie av tidningspress och dess bevakning av skadehändelser och prevention. *The Scand J Trauma Emerg Med* 2003; **11**: 184-192.
4. Lundälv J, Björnstig U. Rapportering av skadehändelser till medier – svårt för akutläkare. Standardformulär hjälper i den juridiska djungeln av tolkningsmöjligheter. *Läkartidningen* 2004; **101**: 1724-1728.
5. Lundälv J. Enskildes integritet och rättssäkerhet gentemot massmedier på skadeplatser – en forskningsöversikt av rättsregler, etik och normer. *Scandinavian Insurance Quarterly* 2003; **84**: 165-173.
6. Pressens Opinionsnämnd 1916-1991; 1991.
7. Allmänhetens Pressombudsman, Pressens Opinionsnämnd. (2001). PO/PON Årsberättelse 2000. Stockholm: Allmänhetens Pressombudsman, Pressens Opinionsnämnd, 2001.
8. Cars T. PO och PON i ett internationellt perspektiv. s.25-27 i Pressens Opinionsnämnd. (1991). Pressens Opinionsnämnd 1916-1991; 1991.
9. Christianson SÅ. Traumatiska minnen. Stockholm: Natur och kultur, 1994.
10. Michel PO, Lundin T, Otto U. Psykotraumologi. Bedömning, bemötande och behandling av stresstillstånd. Lund: Studentlitteratur, 2001.
11. Blood Warwick R, Putnis P, Payne T, Pirkis J, Francis C. Media Coverage of Suicide and Mental Illness: Theory and Methodology. Paper presented to the Annual Conference, Journalism Education Conference, Mooloolaba, Queensland, December 2000.
12. Richards I. Dealing with Death: Intrusion into Grief and Journalism Education. *Australian Journalism Review* 1996; **18**: 99-105.
13. Shearer A. Survivors and the media. London: Libbey Broadcasting Standards Council research monograph series; 2, 1991.
14. Lundälv J. Omvårdnad och omsorg i massmedia – professionella mediemöten. Lund: Studentlitteratur, 2004.
15. Allmänhetens Pressombudsman, Pressens Opinionsnämnd. PO/PON Årsberättelse 2000. Stockholm: Allmänhetens Pressombudsman, Pressens Opinionsnämnd, 2001.
16. Ekström M, Nohrstedt SA. Journalistikens etiska problem. Stockholm: Rabén Prisma och Svenska Journalistförbundet, 1996.
17. Lundälv J. Omvårdnad och omsorg i massmedia – professionella mediemöten. Lund: Studentlitteratur, 2004.
18. Habermas J. Kommunikativt handlande: texter om språk, rationalitet och samhälle. Göteborg: Daidalos, 1996.
19. Honneth A. Erkännande. Praktisk-filosofiska studier. Göteborg: Daidalos, 2003.
20. Haddon Wjr. Options for the prevention of motor vehicle crash injury. *Isr J Med Sci* 1980; **16**: 45-65.
21. Habermas J. Kommunikativt handlande: texter om språk, rationalitet och samhälle. Göteborg: Daidalos, 1996.
22. Honneth A. Erkännande. Praktisk-filosofiska studier. Göteborg: Daidalos, 2003.